

שע"י המכון התורני ירושלים

משפטים - תשפ"ד | גליון 61 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מאת א.פ.

תכלית המשפטים להגן על ישראל

יירשו ארץ וישכנו לעד עליה. אבל לא נברא הדין כלל שיחול ח"ו על ראש ישראל בעלי התורה, "כי תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו". וזהו פירוש הכתוב (תהלים מז, ט) "כי לאלהים מגיני ארץ מאוד נעלה", כלומר, אם אלהים שהוא הדין הוא רק מגיני ארץ, שהוא למגן ולמחסה לישראל מכל אויביהם מסביב להפיל אימה ופחד על כל השאטים אותם מסביב, הרי זה מאוד נעלה, שזה הוא לבחינת הדין עילוי ושבח גדול ומתענג מאוד מזה במה שאינו מגיע על ישראל ח"ו, שעליהם נאמר (ישעיה סג, ט) "בכל צרתם לו צר" כביכול, וכשאדם בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי כמאמר חז"ל בסנהדרין מו ע"א. ונמצא אם הדין עושה איזה דבר לישראל, לא לשבח והנאה הוא לו לקב"ה, כיון שגורם צער לקודשא בריך הוא בזה. אבל אם הוא רק "מגיני ארץ" אז הוא "מאוד נעלה".

והנה, ידוע שהמשפט הוא בחינת הדין, שעל כן מספרו של תיבת משפט עם הכולל הוא חמשה פעמים אלהים כנודע [סך שניהם 430], והוא אמרו "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", כלומר כל בחינת המשפטים והדינים הוא רק שתשים אותם לפניהם, שייגנו עליהם וישמרו אותם מכל צר, אבל לא עליהם ח"ו, כי רק "והאלהים עשה שיראו מלפניו" כמאמר הכתוב (קהלת ג, יד), פירוש, שלא נברא אלהים [היינו מידת ובחינת הדין] כי אם כדי שיראו מלפניו כל העמים שונאי ישראל. ועל כן אמרו חז"ל (גיטין פח ע"ב) "אשר תשים לפניהם" ולא לפני עכו"ם, כי רק ישראל צריך הדין להיות לפניהם לשמורם מכל רע, אבל לא לפני עכו"ם, כי יאבדו הם וכל המונם. (באר מים חיים)

פרשת משפטים - המשך למתן תורה

אפילו לא מבינים את השבחים על הקב"ה שאומרים בשיר היחוד, מכל מקום באמת הוא גם "משפילי לראות בשמים ובארץ". ועל כן במתן תורה, אותה תורה שנאמר עליה "תורתך שעשועי", ואיתא בגמרא (ע"י שבת פה, ב פט, א) שהקב"ה משתעשע עמה שלוש שעות ביום, וכן המלאכים אמרו 'חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, 'מה אָנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ וְנִבֶּן אֲדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ (תהלים ח, ה), 'ה' אֲדִינֵנוּ מִה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּנְהַ הַוְדָךְ עַל הַשָּׁמַיִם" (שם ב), אותה התורה נשתלשלה וירדה וקיבלה מלבושים של הארץ. ואין לנו שיעור רק התורה הזאת, הפוך בה והפוך בה דכולא בה, כשאנו לומדים 'שור שנגח את הפרה', שהתורה כביכול מדברת דברים ארציים - אבל באמת זו אותה הגדלות של התורה! ואת הדבר הזה אומות העולם לא יכולים להשיג, שבאמת גם הדינים הם המשך ישיר לגילוי של מתן תורה. (דרכי שמואל - הגאון רבי שמואל אויערבך זצ"ל)

גם המצוות שכליות יש בהן מן הסוד

ואפילו הדינים הנראים שכליים מכל מקום בעיקרם גם המה מסוד אלקי. והנה מזבח כבר העלה הרמב"ם ז"ל בספר היד שהא סוד כמסוד. כמו כן סנהדרין. (חידושי רבנו יוסף נחמיה - הגאון רבי יוסף נחמיה קורניצר זצ"ל)

"וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א).

מה שנראה עוד בביאורו ליישב ואמרו "אשר תשים לפניהם", ולכאורה אשר תלמדם מבעיא ליה כמאמר חז"ל בסנהדרין ז ע"ב. עוד אמרו חז"ל (בשמות רבה ל"ג) דבר אחר, "ואלה המשפטים", מה כתיב למעלה מן הפרשה "ושפטו את העם בכל עת" ואמר כאן "ואלה המשפטים" והדברות באמצע, משל למטרוניתא שהיתה מהלכת והזיין מכאן ומכאן [פירוש, אנשי חייל עם כלי זיין] והיא באמצע, כך התורה, דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע וכו'. מלפניה "שם שם לו חק ומשפט", מאחריה "ואלה המשפטים" וכו'.

ולהבין מתיקות דבריהם ז"ל במשל הזה [כי לכאורה מה בזה מעלה לתורה שדינין מלפניה ומאחריה] אבינה, כי כשם שהמטרונא ההולכת והחייל עם כלי הזיין מלפניה ומאחריה הנה ודאי שאין ענין כלי הזיין הלז ח"ו להרע לה ולעשות לה איזה דבר, כי אם אדרבא לכבודה ולייקר הדר תפארתה ולשמרה בכל אשר תלך, להיות מתפחדין ומתיראין ממנה כל רואה אותה שלא תקרב אליה כל בחינת אויב וחרב וכו', כך כל בחינת הדין שברא אלהינו בעולם, הכל הוא להיות לפני מקבלי התורה ושומריה למגן ולמחסה לשמרם מכל הקמים עליהם ולעשות דין באויביהם ובמבקשי רעתם. וכל הדין והכלי זיין שבעולם הכל נעשה עליהם ליקר ושבח ותהילה. ועל כן נכתבו הדינים קודם התורה ואחריה לרמוז על זה שהם רק לשמירה לפני שומרי התורה שהם יתגרו בם עם כל שונאיהם. וזהו תיקון העולם בשלימות כשהדין לא יחול כי אם על ראש העכו"ם, וישראל צדיקים

"וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א).

פרשת המשפטים בין לשיטת רש"י ובין לשיטת הרמב"ן היא המשך למתן תורה, ונחלקו שלדעת הרמב"ן היא נאמרה מיד לאחר מתן תורה, ולדעת רש"י היא רק הוסמכה למתן תורה לרמוז שהכל ניתן מסיני, ומכל מקום זה המשך ישיר למתן תורה וה"הפנים בפנים דיבר ה' עמכם" (דברים ה, ד), ששם קיבלנו את עשרת הדברות, להורות שלא רק השגת הרוממות היא מתן תורה, אלא גם המשפטים וכפרשת "עבד עברי" ו"כי יגוף שור איש" הם עצם מתן תורה.

ודבר זה - אומות העולם אינם מסוגלים להבין, וכדברי הגר"א על הפסוק 'רָם עַל כָּל גּוֹיִם ה' עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ' (תהלים קיג, ד). אומות העולם יכולים להשיג את הקב"ה, אבל כל הבנתם היא שהקב"ה "בשמים כבודו" ואין לו שייכות לארץ, אולם בישראל נאמר 'מי פה' אֲלֵהֵינוּ הַמְּגִיבֵהָ לְשִׁבְתָּ, הַמְּשִׁפִּילֵהָ לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ" (תהלים קיג, ה-1), אנו מכירים את הקב"ה גם בארץ, שאפילו ש'מגביה לשבת', ואנו

פירש רש"י: **"ואלה המשפטים"** - למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש.

אפשר הכוונה כי צריך האדם לידע בנפשו כי חקר אלקי לא ימצא,

ל' שבט תקפ"ז: רבי מנחם מנדל ב"ר ברוך בנדש משקלוב זצ"ל, תלמיד הגר"א, מנחם ציון

בית מדרשו של האוה"ח הק' שימש כבית מדרשם של תלמידי הגר"א בעלייתם לירושלים, וכך מספר תלמידו רבי ישראל משקלאב: "ויהי אחרי המגפה הגדולה בגליל בשנת תקע"ב, שארכה יותר משנתים, כאשר פליטי אחינו נתפזרו לכל רוח החליטו ראשי עדת הפרושים רבי מנחל מענדל תלמיד הגר"א מוילנא, וחבירו בדעה ובמעשה רבי אברהם שלמה זלמן צורף, לכוון בירושלים יישוב יהודים אשכנזים. במתי מעט בעשרים נפש כוננו, וישכרו את החצר, אשר היתה בה מקדס ישיבת רבי חיים בן עטר, לבית תפילה ומדרש, ויתפללו בו רק בימי החול. בשבתות וימים טובים פחדו לקרוא בתורה, לבל יודע לשלטונות כי קבעו להם בית כנסת בלי רישיון הממשלה, ועוד טרם השיגו אז רישיון על בית הכנסת כחוק, ויקבעו בו שיעורים ביום ובלילה, במקרא ובפוסקים, וגם בתורת הנסתר וקבלה מעשית".

בראש היישוב הפרושים בירושלים התייצב רבי מנחם מנדל משקלוב, המספר באגרתו משנת תקע"ו בראשית כינון הישוב האשכנזי בעיר: "וקבעתי ישיבה והזמין לי הקדוש ברוך הוא מקום הישיבה בישיבתו של הרב הגאון מוהר"ר חיים בן עטר ומתפללים אנחנו שם כל השבוע לבד משבת, כי על פי דת הגויים אינם מניחים ספר תורה לבלי רישיון המלך".

חכמי ירושלים מספרים אף הם באיגרתם מיום ערב שבת קודש ז' שבט תקע"ז לנדיב רבי יוסף רוזעת משקלוב: "ונקבעה ישיבה קבועה בחסד ה', על ידי עבדו הנאמן הקדוש המפורסם בתורה וחסידות, אשר לו עשר ידות בנגלה ובנסתר מוהר"מ מנדל, אשר כבר נודע בשמו הטוב, בהיותו במחנהו בק"ק שקלאו, וגם פה הגדיל להיות זוכה ומזכה שעל ידו ברוך השם נבנית ירושלים, בישיבת אשכנזים כמונו היום, בישיבה שהיתה קבועה ליד הכותל המערבי, ה"ה רבינו הגאון בעל ספר אור החיים על התורה, בה יושבים בחבורה, להגות בשיעור קבוע ביום ובלילה ובמקרא ובפוסקים, ואיש לרעהו יאמר חזק ונתחזק בתורה ועבודה, מה שלא היה זה בעיר קדשנו ותפארתנו,

תורתו וחכמתו ראו אור גדול שמו לילות כימים לגלות עמוקות מיני חושך הספקות במשנה ובתוספתא במכילתא בספרא וספרי וירושלמי וד' טורים. הן כל ראתה עיני ועלימו ועלי תטוף אור תורתו. והוא ז"ל שמע את קולם מתהלך בגן התורה ומצא כוונתם ומעשיהם רצויים לפני ה' הפיק הוא להם רצוננו... "אהוב היה לרבינו, זכה לשמוע מפיו הקדוש תורה גילה לו סודו ומצפוני לבו בעת שמחת נפשו".

ובעת ששימש את רבו בסעריה, גם זכה לקבל ממנו פירוש על שיר השירים ולמד איתו גם ספר משלי בבאוריו ואמריו ורזי הנסתרות היו נקראים אליו מפי רבו הקדוש והוא היה כותבם על הספר, ובכמה פעמים באו סתומים, ופרשם הגאון רבינו מנחם מנדל ז"ל והוסיף עליהם ציונים, ואיזה מהם אמרם לפני מורו ורבו, ונענע לו בראשו.

אחרי הסתלקותו של הגר"א ז"ל, נטל רמ"מ על עצמו את העבודה הגדולה של הדפסת משנתו. הוא סייע את בני הגר"א לסדר את כתב יד קודש של הגר"א ולהביאם אל בית הדפוס, עסק בעצמו לסדר ולהוציא לאורה משנת הגר"א אשר זכה לשמוע מפה קדשו. ונפרט את חיבורי הגר"א שיצאו לאור ע"י רמ"מ ובסיועו:

א. פי' הגר"א על משלי שקלאו תקנ"ח. הוא החיבור הראשון של הגר"א שנדפס. בהקדמתו כתב רמ"מ ז"ל: והנה זה הפרוש על ספר משלי, בחיים חיותו אמר לי פעם אחת שידפס ראשונה, כי כולו מלא יראה וראשית חכמה כו', וגם רבים וכן שלמים הפצירו בי, לכן העלתיו להדפיס, ועוד כתב שם ז"ל:

ומודעה רבה לאורייתא, שדברי הקבלה הנמצא בספר זה הוא לשונו הקדוש ממש, ופיו יקרא אלי ואני כותב על הספר בדיו לפניו, כי אם באיזה דברים סתומים פירשתי דבריו לפי קט שכלי שקבלתי מפיו... אמנם זאת ידעתי, שכמה דברים מן הפירוש שפרשתי סתימת דבריו, אמרתי לפניו ונענע ראשו שכונתי לכונתו. אכן הנראה מהפרוש כמו ששמעתי מפיו כתבתי תכף אחרי זה בלשונו... ע"כ.

ב. הגהות הגר"א על סדר עולם שקלאו תקס"א. ג. צורת הארץ ותבנית הבית שקלאו תקס"ב. ד. ביאור הגר"א על שו"ע אורח חיים שקלאו תקס"ג ובראשו הקדמת רמ"מ. ה. ביאור הגר"א על מסכת אבות והגהות על מסכתות קטנות שקלאו תקס"ד, ובראשו הקדמת רמ"מ שבו מפליא בנוראות רבינו הגר"א ז"ל.

רבי מנחם מנדל הוא מהתלמידים הכי מפורסמים של הגר"א. נולד בערך בשנת תק"י, לאביו הרב ר' ברוך בענדיט, שהיה מגיד משרים בק"ק האלוסק ונעשוויז בן הרב הצדיק מו"ה שמחה בונם מפייחאוויטש, בן הרב הצדיק הגאון הגדול המפורסם מו"ה זאב וואלף האבד"ק מינסק וכל הגליל, שהיה בן הרב הצדיק הגאון הגדול המפורסם מו"ה יהודא ידיל אבד"ק קאוולי בעל מחבר ספר "קול יהודא". ויחוסו עולה מעלה מעלה עד "רבינו הקדוש".

כאמור זכה להכנס פנימה אל היכל הגר"א לעת זקנתו, עת בא השמש פנה היום. וכה מתאר רמ"מ את השנים שזכה לשרת את רבו ולקבל תורה מפיו:

דע כי באמת בער אנכי מאיש וגו', ומה אדם ותדעהו, אך את שפלותי ועניי ראה אלקים, והביאני לבית אדמו"ר הגאון החסיד רבן של כל בני הגולה מוויילנא כו', וה' נתן לי חן בעיניו ושמשתי אותו בכל כחי, וכל אלו השתי שנים פחות שליש שהייתי אצלו לא זיתי ממנו ואחזתי ולא ארפנו, ולא משתי מתוך אהלו יומם ולילה, באשר הלך הלכתי, ובאשר ילין לנתי, ולא זזה ידי מתוך ידו כלל וכלל, ופתח הוא לי מפתח החכמה, ואמר לי כמה דברים פתחים יקרים, גם מה שאמר לפני לאחרים שמעה אזני ותבן, ובניתי על זה בנינים גדולים ועמוקים...

מה שכתב: "באשר הלך הלכתי, ובאשר ילין לנתי", הכוונה לנסיעת הגר"א לקהילת סעריהייא באותו הזמן. בשנת תקנ"ו בערך נסע הגר"א לקהילת סעריהייא עיר מושבו של בנו הגדול ר' יהודה לייב וישב שם כשנה שלימה. וכאשר גלה הרב נסע תלמידו הנאמן רמ"מ עמו "ובאשר הלך הלכתי". בשותו שם זכה לקבל רבות ממשנתו בנגלה ובנסתר. בסעריהייא, הגר"א לימד אותו סדר טהרות. ובקשר לפירושו, מסר לו הגר"א: כי כל פירוש שחידש בטהרות לא החליטה עד שידע הפנים לפי הסוד ע"כ.

בני הגר"א כתבו עליו: "הרבה לא עלתה בידם לקרב את הקדש. רק להני תרי אחי עלתה וחפץ ה' הצליח בידם. ה"ה הרב הגדול המופלג בתורה ויראה משנתו שלמה המפורסם לשבח מורנו שמחה בונם נר"ו, ואחיו ה"ה הרב הגדול בתורה ועבודה הרועה בשושנים דעה והשכל מכל אבקת רובל המפורסם לשבח מוריני מנחם מענדל נר"ו גם המה גבורי כח עושים דבריו חרדים אל דבר ה' לעבדו ולשמרו יומם ולילה. המה באו בצל קורתו לעת זקנתו כי בא השמש פנה היום לעת ערב לנגה ברק זיו

ירושלים, זכות זה יהיה מגין עלי כו' ויזכני לבנות הבית כנסת שהוא בית המקדש מעט בעיר קדוש אלוקיננו... ע"כ.
 בריש דברינו הבאנו דברי רמ"מ ז"ל: ופתח הוא [הגר"א] לי מפתח החכמה, ואמר לי כמה דברים פתחים יקרים... ובניתי על זה כמה בנינים גדולים ועמוקים, ע"כ. כוונתו כנראה לעשרה ספרים או כתבים שזכה לחבר על חכמת הנסתר. אף שרמ"מ השתדל להדפיס ספרו שער הצמצום, לא אסת"עא מילתא ונשאר בכתובים יחד עם יתר חיבוריו בנסתרות.

ונפרט את חיבורי רמ"מ הידועים לנו, אלו הנדפסים והנמצאים בכתובים: א. פירוש על תחילת ספר הפליאה, ספר זה נכתב כנראה בחיי הגר"א כמ"ש במספר מקומות "וכתב אדמ"ו נר"ו... ב. מים אדירים - פירוש על האדרא זוטא, הוצאת ר"ש לוריא ווארשא תרמ"ה. עם הגהות תלמידו הגאון רי"א חבר זצ"ל. פי' זה השלימו בעיר הוראדנא בט' מרחשון תקס"ה. ג. מנחם ציון - פירוש מגילת רות על דרך הסוד נדפס פרמישלא תרמ"ה. שני אלו יצאו בעריכה חדשה בהוצאת "המסורה", תשמ"ז. ד. פירוש הזהר, ועל תמונת האותיות, כתבו בעיה"ק צפת, ובעז"ה עומד לצאת לאור. ה. "דרך הקודש" - פירוש על ספר ברית מנוחה. ו. רזי דמהימנותא גימטריאות ודרושים [מוזכר על מצבתו]. נמצא בשלבי עריכה ע"י תלמידי חכמים בירושלים. ז. פירוש על האדרא רבא [מוזכר בספרו

שער הצמצום]. ח. ספר נ' שערי בינה. ט. ספר שער הצמצום הנ"ל. י. בספר דרך הקודש סוף פרק ל"ט כותב רבינו: כמו שיש ספר בפני עצמו אצלי בכ"י על ע"ב שמות הוי"ה. נראה שכתב רבינו ספר בשם זה. יא. דרושים בזוה"ק וכתבי האריז"ל. בחיבור זה מובא כמה פעמים: רז זה נגלה לי מן השמים. ופעמים כתוב: דבר זה נגלה לי ממורי הגאון ז"ל. יב. פירוש על ספר משנת חסידים. ויעל רמ"מ השמים א' דר"ח אדר תקפ"ז, ויקבר במורד הר הזיתים ליד קברו של האור החיים הקדוש וזה נוסח מצבתו:

זה מקום קבורת אור הגנוז המאור הגדול אור עולם המאיר לארץ ולדרים עליה באור תורתו חסיד ועניו איש אלקים המקובל הגאון הגדול המפורסם בדורו מו"ה מנחם מענדיל זל"ה אשכנזי אשר איזן וחקר ותקן יסודות באה"ק לתורה ולעבודה, וחבר ספר רזי דמיהמנותא עלה בסערה השמיטה יום א' ר"ח אדר ש' תקפ"ז תנצב"ה.

(מתוך ספר "דרך הקודש")

ו. פירוש הגר"א על הגדה של פסח שקלואו תקס"ה. מחידושי ששמע מפ"ק עת היסב על שולחן רבו בליל הסדר.
 ז. פירוש הגר"א על ספר יצירה הוראדנא תקס"ו.
 ח. פירוש הגר"א על שו"ע יורה דעה הוראדנא תקס"ו.
 בשנת תקס"ח עלה רמ"מ לחונן עפר ארץ הקודש והיה מראשוני עדת הפרושים שעלו לאה"ק. בתחילת בואו, קבע דירתו בעיה"ק טבריה, אך לאחר זמן קצר, נאלץ לעקור דירתו משם. יחד עם עדתו קבעו דירתם בעיה"ק צפת. וכה מתאר ר' חיים ב"ר טוביה כ"ץ [מו"ץ ווילנא ותלמיד הגר"א] אותה תקופה במכתבו משנת תק"ע: "קבענו בית המדרש ששכרנו מקום דירה למדרש, ונקרא על שם מרן רבינו הגדול והקדוש רבן של כל בני הגולה הגאון רבינו אליהו החסיד נ"ע. ולומדים שם בהתמדה... ואנו לומדים שיעור גמרא עם ראשונים ושולחן ערוך עם ביאורי מרן הגאון נ"ע, והרב הגדול החסיד המקובל המפורסם מו"ה מנחם מענדל נ"י אומר השיעור, וב"ה אין מדרש בלי חידוש. וזכינו לטעום טעם כעיקר כמה שאמרו חז"ל אוריא דארץ ישראל כו'. וב"ה הארץ הקדושה מסוגלת יותר לתורה", ע"כ.
 את הזכות שסייעה בידו לעלות לארץ ישראל, ולקבוע דירתו בה, ראה רבינו בהתעסקותו בתורת רבו. וזה לשון רבינו הגרמ"מ בספרו "שער הצמצום":

... והן הן שעמדו לי וזכותו [הגר"א] וזכות אבותי הצדיקים הישרים, וזכות עמו ישראל, עמדו לי להביאני ארץ הקדושה, ולקבוע דירתי בעיה"ק צפת תוב"ב, וקבעתי שמה בעזרת ה' בתי מדרשות לתורה ולתפילה מלאים ספרים, ויקטן זאת בעיניו, והביאני לירושלים עיר הקודש אלוקיננו, וגם היו הקב"ה ויראיו הן הן רוזני גבאי כו' בעזרי, וקבעתי בעז"ה בית המדרש ובית הכנסת לתורה ולתפילה, ועתה עזרני ה' להוציא את החורבה שבירושלים שהיה של אחינו האשכנזים מימי קדם יותר ממאה שנה בית הכנסת בחורבה ונהפכה לזרים ולנכרים, ונעשה חרבה ושוממה, ועתה ברוב רחמי וחסדי הוצאתי מידם, ואמרת זהו שאמרו חז"ל כל הנהנה מסעודת חתן וכו' ואם משמחו זוכה לתורה, רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, על כן בנין ירושלים הוא יותר, דאם לא כן מאי מוסיף, על כן אמרתי להדפיס ספר זה הגם שמתחילה לא היה ברצוני להדפיסו, בשביל כמה טעמים, אבל כיון שאני עושה זאת בשביל לבנות חורבת

כח השבועה
 ויקח משה את הדם ויזרק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר פרת ה' עמכם על כל הדברים האלה" (שמות כד, ח).
 יראה שעשה משה כן, כדי שלא יאמרו כי מה שאמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה" אסמכתא היא, כי מי יודע מה יצוה, והוא ליה אסמכתא בעלמא ואינו כלום. על כן בא עמהם בברית, דהיינו שהשביעם, ובשבועה לא מצוי למיהדרו ביה (ח"ס קי"ד ד"ה כל ב').
 ויבא משה בתוך הענין ויעל אל ההר ויהי משה פהר ארבעים יום וארבעים לילה" (שמות כד, יח). פירש רש"י, "בתוך הענין", ענין זה כמין עשין, ועשה לו הקב"ה שביל למשה בתוכו. קשה, מנא לו שעשה לו שביל. י"ל מגזרה שוה ד'תוך' תוך', כתיב הכא "בתוך הענין" וכתיב התם "ויבוא בני ישראל בתוך הים ביבשה", מה להלן שביל כדכתיב "הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה" (ישעיהו מג, טז) אף כאן שביל. (עמר נקא - רע"ב)

וראיה ברורה לזה, הוא מהכתוב הנ"ל, המדבר בענין מריבה בין איש לרעהו, ככתוב "וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו" (לעיל יח). ואם כן המוכה בעצמו הוא גם כן חייב, שהלא לא היה צריך לצאת לריב עם חברו, ואעפ"כ מכנה הגמ' את ענין ההכאה הזאת בלשון "רחמנא מחי", אלא על כרחיך דגם ענין שכזה גם כן מן השמים.
 וכן מציינו בדוד המלך שקלל אותו שמעי בן גרא ויסקל אותו באבנים ועפרו בעפר, והשיב דוד, "ה' אָמַר לו קָלֵל" (שמואל ב' טז, י).
 וכל זה עושה הקב"ה לטובת האדם, כדי שיכופרו עונותיו על ידי העלבוּן. ואינו צריך ליתן לב לזה כלל להשיב תשובה למחפרו, אלא אדרבה יודה לה' על שנודמן לו כפרה זאת. וע"ז אמרו ז"ל (גיטין לו, ב) הנעלבים ואינן עולבין וכו' עליהן הכתוב אומר "וְאִהְיֶינָהּ כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבְרָתָהּ" (שופטים ה, לא).

כל עניני הצער המה מן השמים
 "וּרְפָא יִרְפָּא" (שמות כא, ט). איתא בגמ' בבא קמא (פה, א; ברכות ט, א): תניא דבי ר' ישמעאל אומר, "ורפא ירפא", מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. ופירש רש"י: נתנה רשות לרופאים לרפאות - ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מס'. [ויעיין בתוספות שם ד"ה שנתנה רשות וכו': וא"ת והא מ"רפא" לחודיה שמעינן ליה. וי"ל דהוה אמינא הני מיילי מכה בידי אדם אבל חולי הבא בידי שמים כשמרפא נראה כסותר גזירת המלך, קמ"ל דשרין].
 מכל זה רואים, שכל עניני צער שמזדמן לאדם, ואפילו אם אחד מחרפו ומגדפו - הכל הוא מן השמים, אלא שמגלגלין חוב על ידי חייב, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק "השבות אל לבבך" (דברים ד, ט), שעונותיך הם המחפרים אותך. ולא עוד אלא אפילו אם אחד הכה אותנו במיד, זה גם כן השגחה מלמעלה אלא שמגלגלין.

מעלת יום ראש חודש ומנהגיו

א. יום ראש חודש, הוא יום נכבד ויקר, ונזכר בתורה בפירוש, ומעלתו גדולה מאוד, ושערי שמים בו נפתחים. ושקול כמו שבת ומועד. והוא יום מנוחה לחיים ולנשמות הנפטרים, ואפילו גהינם שובת בו. ועתידיים כל ישראל לבוא לירושלים מידי יום ראש חודש. ונקרא "ראש" חודש, על שם שכל קדושת החודש כלולה בו.

ב. מעלה מיוחדת יש ביום זה, כי שער הרחמים בגן עדן אשר סגור בכל ימי החול, נפתח בכל יום ראש חודש. וביום זה נגזרים מעשה בני האדם, והתפילות מתקבלות בו ביותר, ומפני כך תיקנו לומר בו "יעלה ויבוא" בתפילה ובברכת המזון, ולכן יתפלל ויבקש עבור כל ימי החודש שיהיו מבורכים ומוצלחים. ג. שש מדרגות בימי השנה כולה, והן: הראשונה - ששת ימי החול. השניה במעלה - ראש חודש. השלישית - ימי חול המועד. הרביעית - ימים טובים. החמישית - יום הכיפורים. השישית, הגדולה מכולן - יום שבת קודש. ד. הזמן נחלק לשבעה חלקים: שעות, ימים, שבתות, חודשים, שנים, שמיטות, יובלות. וכל חלק הוא ענף לחבירו העליון ממנו, ונשפע ממנו. ולעולם כל ענף ישוב ויחזור למקורו, ועל כן עשרים וארבע שעות היממה נתקנים ומתכפרים בשבת שלאחריהם, וארבע שבועות שבחודש נתקנים ומתכפרים בראש חודש, וכן שנים עשר חודשי השנה מתקבצים יחד ומתכפרים בראש השנה, ומשם יעלו על שורשם שהוא יום הכיפורים, סוד הבינה אם הבנים, שהיא כוללת כל ימי השנה.

ה. מצוה לעשות סעודה בראש חודש, והוא דעת הרוקח, הארחות חיים, הטור ועוד, שכתבו שיש לאכול בו לחם, וצריך "ברכת המזון". וגם מרן בשלחן ערוך פסק שמצוה היא. ולכל הפחות יוסיף מאכל נוסף ממה שהוא רגיל בו. ובטעם הדבר מצאנו כמה טעמים בראשונים ובאחרונים: א. משום דהוקש ראש חודש למועד. ב. משום שהוא יום כפרה. ג. לזכור תפילת המוספין. ד. בספר המנהגות כתב, שהוא בכדי שהנשים יזכרו שלא לעשות מלאכה. ה. זכר לסעודה שהיו עושים לעדים שהיו מעידים על מולד הלבנה. ו. כיון שאין גהינם שולט בראש חודש, כי נתקן כיום שבת מבריאת העולם. ז. על פי הקבלה ישנו טעם נוסף, כי ביום זה יש הארת תוספת נפש לאדם, ולכבודה יש לעשות סעודה דוגמת יום השבת שיש בו תוספת נשמה יתירה.

ו. ב"ברכת המזון" של סעודת "ראש חודש", נוהגים לומר "מגדול ישועות מלכו" במקום "מגדיל", כי יש בו מעלה לשכינה, וככל יום שיש בו תפילת מוסף.

ז. סעודת ראש חודש, יש לעשותה ביום, ואם עשאה בלילה - לא קיים מעלתה, כמו שמצינו בסעודת פורים שזמנה ביום ולא בלילה.

ח. כשחל ראש חודש בערב שבת קודש, גם מי שנוהג שלא לסעוד בפת בכל ערב שבת, מכל מקום בערב שבת זו יש לו

לעשות סעודה קלה בפת. ט. נוהגים להרבות האורות בראש חודש, בבית ובבית הכנסת. ובפרט ביום ראש חודש טבת, שנהגו להדליק בו נר ולתת צדקה לכבוד נשמת רבי מאיר בעל הנס. אלא שיש להיזהר להבדיל במספר הנרות, שהנרות שמדליק בשבת ויום טוב, יהיו יתירים על מספר הנרות שמדליק בראש חודש.

י. בראש חודש יש ליהרר בקדושת בית הכנסת יתר על שאר הימים, כי הקדוש ברוך הוא מגיע בעצמו לבית הכנסת לבקר את השכינה, ובניה ישראל אשר בתוכה. וכן להרבות בו אורה. יא. יש מדקדקים הנוהגים להחליף בגדים מיוחדים לכבוד ראש חודש, מכיון שיש בו לאדם נפש יתירה.

יב. נוהגים ללכת בראש חודש לקבל פני רבו. וחכמי הקבלה האריכו מאוד בסוד הדבר, שבהסתכלות האדם בעיניו במקומות קדושים ובדיוקנאות של צדיקים, יש סיוע גדול לרוחניותו, ולהעלות נשמתו למדרגות גבוהות, ויוכל להשיג מעלות רמות ברוחניות.

יג. הזמן הנכון ביותר לילך לקבל פני רבו, הוא לאחר שרבו התפלל תפילת מוסף.

יד. הקבלת פני רבו האמורה, הינה גם אם כאשר הולך אליו אינו לומד תורה ממנו באותו פעם. כמו כן ילך להקביל פני רבו גם אם נעשה גדול מרבו בתורה, כפי שנזכר המעשה ברבי הושעיא ורבי יוחנן בתלמוד ירושלמי.

טו. נוהגים לברך איש את רעהו בברכת "חודש טוב ומבורך". ויש מדקדקים לומר: "ראש חודש טוב ומבורך", כיון שאם הראש מבורך כל החודש מבורך.

טז. ירבה בצדקה ביום זה יותר מבשאר הימים, ויתן מתנה הגונה וראויה, ושכרו כפול מן השמים. וכן היה המנהג בהרבה קהילות, שהיו גבאי צדקה עוברים בשוק ומתרימים את הציבור עבור כלכלת משפחות עניות, ובזה יהיה להם חודש טוב ומבורך. ואשרי אדם שיש לו בראש חודש תלמידי חכמים סועדים על שלחנו, כי בזה תהיה לו הצלחה והרווחה כל החודש.

יז. לימוד תורה ביום ראש חודש מרובה מעלתו מאוד, ויכול האדם להקנות לנפשו השגות גדולות על ידי עסק התורה ביום זה, כי יש בו הארת נפש יתירה.

יח. מנהג קדום הוא מזמן התלמוד, שכל לומד תורה, חוזר על לימודו אחת לשלושים יום, וכן נהגו לעשות כן מידי ראש חודש. ולפחות יחזור על מה שלמד כל ימי אותו החודש שעבר. וכן היה מנהג כל בני הישיבה והכולל בישיבת "פורת יוסף", שהיינו הולכים לבית מורנו ראש הישיבה רבי עזרא עטייה ז"ל, לחזור על מה שלמדנו באותו חודש, ולאחר מכן היו בוחנים אותנו הגאונים ראשי הישיבה הרב יהודה צדקה ז"ל והרב בן ציון אבא שאול ז"ל, זיע"א.

(מתוך "חודש בציון" מהגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א)

מצוה להרבות בסעודת ראש חודש. כי יש קדושה בראש חודש, ועם היות דקדושת יום טוב יותר מראש חודש, מצינו מעלה לראש חודש יותר מיום טוב, והוא שאין אור גהינם שולט בראש חודש כשבת, כי שבת וראש חודש הונחלו מיום שנברא העולם, אבל יום טוב באים מצד הנסים שנעשו אח"כ, וכתוב והיה מידי חדש וכו'. מהר"י לינגו בכ"י משם רבו הרב החסיד אליעזר נחמן פואה בספר גורן ארנן פרשת בחוקותי והאריך בזה.

"וּמִפְּהַ אָבִיו וְאָמוּ מוֹת יוֹמָת" (שמות כא, טו). הנה המקלל אביו ואמו החמירה תורה לעונשו בסקילה והמכה אב ואם רק בחנק!?

ונראה לתת טעם לזה, שהמכה בוטח בכחו כי עז להכות באגרופ רשע את האב הזקן, שיעבוד את הבן ויסור למשמעתו. אבל המקלל אב ואם בשם ה' רואה כי אזלת ידו למשול עליהם בכח, והוא קורא אל ה' ורוצה לשתף אותו אל המזימה שלו... וכבר

אמר דוד: "וְלִרְשָׁעִים אֲמַר אֱלֹהִים... וְתִשָּׂא בְרִיתִי עֲלֵי פִיָּךְ... אִם רָאִיתָ נֶגֶב וְתַרְץ עִמּוֹ וְעַם מְנַאֲפִים חָלְקָךְ... דְּמִיתְּ הָיִיתָ אֶהְיֶה כְמוֹךָ" (תהלים ג, יח). היינו שגם ה' יהי' עמו וישתף פעולה' לעזור לו במעשיו הרעים. וכן הוא במקלל אב ואם בשם ה', קורא אל ה', שהוא ית' "ופיע" על מעשיו המכוערים, וזהו חירוף וגידוף כלפי מעלה, ולפיכך עונשו חמור. (אזנים לתורה - רבי זלמן סורוצקי)